

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת בא, תשס"ח
מספר 738מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

מצוות קידוש החודש - יסוד של אמונה ומשפט

בשיאו של תהליך יציאת בני ישראל ממצרים נמסרות למשה ולאהרון מצוות הפסח: אלו שנצטוו לקיימן במצרים ונקראו בפי חז"ל "פסח מצרים", ואלו שעשייתן נמסרה לדורות ומשמשות עדות נצח לאירוע זה בחייו של עם ישראל ונקראו בפי חז"ל "פסח דורות". סדרת המצוות העוסקות בפסח מנויות בפרשתנו, ובראשן מצוות קידוש החודש הראשון בלוח השנה העברי, הוא חודש האביב. על ייחודה וחיבותה של מצווה זו וקביעתה כמצווה ראשונה עמדו חכמים במדרש:

'החדש הזה לכם', הדא הוא דכתיב: 'מגיד דבריו ליעקב' (תה' קמז:יט), זו התורה, 'חקיו ומשפטיו לישראל' (שם) – אלו קדשי החדשים, שיש בהם חוקים ומשפטים. חוקים, אלו המועדים, שתלויים בהם המשפטים, ואין 'חקיו' אלא חגים, שנאמר: 'כי חק לישראל הוא' (שם פא:ה).¹

חז"ל משווים כאן בין מצוות קידוש החודש ובין החוקים והמשפטים העתידיים להימסר לעם ישראל, ושוקלים מצווה זו כנגד כל החוקים. השוואה זו הנראית מרחיקת לכת מעלה את השאלה מה חשיבות ראו חכמים בקיומה של מצווה זו ומה עושה אותה ראויה לעמוד ראשונה ברשימת המצוות. דברי המדרש מעידים על חשיבות המצווה בשני מישורים: המישור הטכני/צורני והמישור המהותי. על חשיבותה הטכנית עמדו חכמים בהמשכו של מדרש זה:

כיצד המשפטים תלויים בהם, אדם מוכר שדה או בית... לחברו, אם רצה אדם לגזל לחברו הוא מוציא לו שטר, והדינין רואין היאך כתב לו ומאמתי כתב לו הגרמסיון,² מאיזה חדש... וכך בודקין הדינין ואומרין לגזול: אי אפשר לך לגזלו... שמן חשבון הדינין דנין.

עם ישראל היוצא זה עתה לעצמאות לאומית ועושה את צעדיו הראשונים כעם, זקוק בראש ובראשונה ללוח זמנים לאומי, שלפיו הוא מניע את ההיסטוריה שלו וקובע שמות למהלכי הזמן. זאת תשתית טכנית ראשונה של מערכת המשפט הלאומית, ובלעדיה אי אפשר להבחין בקיומה של עברה הן בתחום המשפט האזרחי שבין אדם לחברו הן בתחום המשפט הפלילי (האיסורא) שבין אדם למקום, כגון: הצווים הנגזרים מן החגים הלאומיים שנקראים מועדים. לוח הזמנים הלאומי מאפשר את ההקפדה שדורשת התורה בקיום החגים במועדם ואת העיתוי המדויק של מועד קיום עברה בין אדם לחברו.

מצוות קידוש הזמן הלאומי מסמלת במהותה יסוד של אמונה ותחילתו של עידן חדש בהיסטוריה של בני ישראל, שנעשו עתה לעם המתייחד בתרבותו ובתורתו. עם שחרורם מעול מצרים זוכים הם בראש ובראשונה לשלוט בזמן כסממן של חופש הן ברמת הפרט הן ברמת הכלל. החירות מקבלת משמעות מקורית שביטויה ניכר בחופש הבחירה אשר הוענק לכל אדם מטבע בריאתו ונשלל במצרים. אם השעבוד המוחלט במצרים מקבע את הזמן ומעניק את ההרגשה כאילו

¹ מדרש שמות רבה פרשת בא, סימן כה. עוד יסוד חשוב שנלמד ממדרש זה הוא הקביעה שמועדי ישראל, ניתנו רק לישראל ולא נמסרו פרטיהם לכל גוי. מכאן שהשוואה בין חוקים למועדים מלמדת שאף החוקים לא ניתנו לכל גוי, כלשון הפסוק: "לא עשה כן (החגים) לכל גוי ומשפטים (בכלל) בל ידעום" (תה' קמז:כ).
² ביוניט שטר, מסמך.

הזמן עומד מלכת, הרי קידוש הזמן הלאומי מבטא תנועה ויכולת לקבוע את מסלולה הטכני והרוחני של תנועה זו.

מיקומה של מצווה זו בראש סדרת המצוות שנמסרו לעם ישראל מעלה דמיון רב בין קידוש הזמן כאן ובין קידושו של היום השביעי כפעולה ראשונה של אלוקים בסיום מלאכת הבריאה: "ויכלו השמים והארץ... ויכל א-להים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה... ויברך א-להים את יום השביעי ויקדש אתו" (בר' ב: א-ג).

כשם שקידוש הזמן מתרחש מיד לאחר בריאת העולם ומניע את זמנו של העולם ועתידו, כך קידוש הזמן מתרחש מיד עם שחרור עם ישראל מעול מצרים ומניע את זמנו ועתידו של העם המתגבש. קידוש הזמן בבריאת העולם מסמל את תחילתו של מירוץ הזמן בעולם שהיה נטול זמן, וקידוש החודש מסמל אף הוא תחילת דרכו של עם שזמנו עמד מלכת בשעבוד מצרים, ועתה פניו אל העתיד שבו משימות אלוקיות נגזרות מן הזמן – המועדים.

זאת ועוד, נראה שליחס למוטיב הזמן בהגות היהודית יש משמעות דו-ערכית: מחד גיסא הזמן מבטא חופש וחירות, שהם ביטויים מעשיים של 'צלם' האלוקים שבאדם כל זמן שהם בשליטתו. מאידך גיסא החופש המוחלט, השחרור מכל מסגרת חוקית, טומן בחובו אנרכיזם, שלטון הרגש על התבונה ובהכרח פגיעה בחירותם של אחרים. קבלת מסגרות חוקיות מתוך בחירה חופשית כדוגמת חוקי המועדים מבטאת ריסון מרצון של החופש המוחלט שעלול היה לתפוס את החלל שנוצר מביטול העול המצרי. שכן שעבוד מצרים התאפיין בהעדר השליטה על הזמן ושלילת כל זכויותיו הבסיסיות של האדם, וביטולו העניק את התחושה שהנה שב האדם לשלוט בגורלו, והוא חופשי לשלוט שליטה מחודשת בזמנו. אלא שחופש אנרכיסטי כזה יכול להיפך במהרה לשעבוד אחר: שעבוד האדם ליצריו ושלילת הבחירה החופשית הכרוכה בשעבוד כזה. על כן היקפו של השלטון בזמן מצטמצם, החופש כפוף ללוח זמנים חדש ואתו כפיפות לחוקים ומשפטים הנובעים ממנו. השוני במצב החדש, להבדיל מזה שבמצרים, ניכר בחופש הבחירה המאפשר שלטון התבונה והרוח על החומריות והיצריות. המועדים כורכים עמם צווים קטגוריים המבטאים את השעבוד הרצוני הזה. כך ראה זאת פרשן המקרא ספורנו: "מכאן ואילך יהיו החדשים שלכם לעשות בהם כרצונכם... כי בו התחיל מציאותכם הבחירי".

השחרור מעול מצרים מחזיר לעם ישראל את סממני ה'צלם' האלוקי: **חופש הבחירה**³ ו**חופש הרצון** לשליטת האדם. עתה הוא נדרש להשתמש בהם כראוי באמצעות המרכיב השלישי הנגזר מן ה'צלם', והוא **התבונה**. עם ישראל השיב לעצמו את הכשרות המשפטית עם ביטול האפוטרופוסות המצרית, והוא כשיר לקבל עליו מרצון תכתיבים חדשים.⁴ לא במקרה כונה סוג זה של שעבוד בפי חז"ל "קבלת עול מלכות שמים". מחד גיסא **עול** – מושג המבטא שעבוד, ומאידך גיסא **קבלה** – מושג המסמל הסכמה, רצון חופשי. מכאן שהקשר בין המועדים לחוקים ולמשפטים אינו רק כפיפות לתכתיבי זמן חדשים אלא קבלת עול מלכות שמים ויסוד האמונה בתורת ישראל. ראה לכך מוצא רב ששת משום רבי אלעזר בן עזריה בתורה:

כל המבזה את המועדים כאילו עובד עכו"ם דכתיב: 'אלהי מסכה לא תעשה לך' (שם' לד: יז) וסמך ליה 'את חג המצות תשמור' (שם יח).⁵

לסיכום, נמצאנו למדים ששעבוד מצרים אשר שלל כל יסוד של חופש והתבטא בהעדר שליטה בזמן כסממן מינימלי לחופש, עלול היה ליצור עם השחרור תגובה קיצונית של חופש מוחלט ועמו שעבוד חדש לזמן ותעתועיו, לפורקן רגשות, אשר יגרור בהכרח הפקרות ואנרכיזם. מצוות קידוש החודש מסמלת כמצווה ראשונה כפיפות ללוח זמנים חדש המבשר לצד החופש עבדות לבורא עולם שהיא מהותו החדשה של כל אחד מבני ישראל.⁶ המועדים מבטאים את קידושה של החירות הנצחית העומדת מעל תכתיבי הזמן ומציבה את הפתרון למאבק הדיאלקטי שבין היצריות והחומריות ובין הרוחניות והתבונה. החופש מעבדות אין פירושו בהכרח חירות, אלא אם כן חופש הבחירה של האדם המשוחרר מוביל לאימוץ תכתיבי התבונה הגלומים בציות לחוקים ולמשפטים

³ עיקרון זה, שלפיו עול המצוות מתקבל מרצון ומתוך הכרה במציאות הא-ל, הם יסוד באמונה היהודית.
⁴ השעבוד לחוקים ולמשפטי המועדים, הם מסמלי האמונה בקב"ה ולכן מוצגים בתורה כמועדי: "אלה מועדי ה' מקראי קדש אשר תקראו אתם במועדם" (ויק' כג: ד); "אלה מועדי ה' אשר תקראו אתם מקראי קדש" (שם לז); "וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל" (שם מד).

⁵ בבלי מכות כג ע"א; פסחים ק"ח ע"א. ראו גם דבריו של ר' אלעזר המודעי בסנהדרין צט ע"א.
⁶ על פי הקבוע בויקרא כה: נה: "כי לי בני ישראל עבדים", ודרשת חז"ל בגמרא: "עבדי הם ולא עבדים לעבדים" (בבא מציעא י ע"א).

וביטול אופציית ההפקרות שמציע החופש המדומה התלוי כל כולו באילוצי הזמן. ביטוי לכך נתן רבי יהודה הלוי במכתם הידוע:

**עבדי זמן עבדי עבדים הם \ עבד ה' הוא לבדו חפשי
על כן בבקש כל אנוש חלקו \ חלקי ה' אמרה נפשי**

המשורר מעמיד בניגוד חריף את המשועבדים להנאות השעה מול עבד ה' שהוא בלבד חופשי באמת.⁷ עבד הזמן הנהנה מחיי השעה צריך לזכור שהוא חשוף לתכתיבי הזמן על חולשותיו. אבל עבד ה' מבקש להשתחרר מאילוצי הזמן על ידי שהוא מקדש את הזמן ומנטרל את תכתיביו. מצווה זו, הראשונה במצוות התורה, קובעת סדר לאומי חדש וסדר משפטי, ובזה חשיבותה. עם זה, המועדים המבטאים אמונה בקב"ה נקבעים על פי נוסחת קידוש הזמן שנמסרה ישירות למשה,⁸ ושמירתם הקפדנית הם ביטוי של קיום המשפטים והחוקים בתורת ישראל.

עו"ד פינחס חליוה
מכללת אשקלון

⁷ כדברי רבי יהושע בן לוי בברייתא שנספחה למסכת אבות: "שאינ לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה" (ו), (ב).

⁸ רש"י על אתר מתאר בעקבות מדרשי חז"ל את מסירתה של מצוות קידוש החודש למשה: "הראהו לבנה בחידושה ואמר לו: כשירח מתחדש יהי לך ראש חדש. והראה לו באצבע את הלבנה ברקיע ואמר לו כזה ראה וקדש" (שמ' יב:ב).